

Логвиненко Юлія Володимирівна,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету,
м. Суми

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті розкрито роль освіти у формуванні громадянської та національної свідомості підростаючого покоління. Категорія «патріотизм» визначається як стійке соціально-психологічне утворення, що характеризує ціннісне ставлення особистості до Батьківщини в органічній єдності національно-етнічного та національно-громадянського аспектів і проявляється у національній свідомості.

***Ключові слова:** освіта, патріотизм, патріотичне виховання, національна свідомість.*

Постановка проблеми. Формування й розвиток громадянської компетентності та національно-патріотичне виховання завжди було пріоритетним напрямом роботи з підростаючим поколінням. На сьогоднішній день, коли російська федерація здійснює збройну агресію проти України, виховання молоді у дусі патріотизму, любові і поваги до своєї держави, свідомої готовності стати на захист своєї країни, виховання патріотизму і національної гідності стали ще актуальнішими. Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Аналіз останніх публікацій. Значну увагу патріотичному вихованню підростаючого покоління та формуванню й розвитку громадянської

компетентності відведено в наукових працях Т. Врублевської, В. Кременя, В. Матещука, В. Постового, В. Раєвської та ін. Проблеми патріотизму, національних цінностей та особливостей їх формування в учнівської молоді різного віку відображено в працях І. Зверевої, В. Ковалю, О. Литовченко, А. Москальової, П. Онищука, Р. Петронговського, І. Баранова, І. Бехталю, А. Богуша, М. Боришевського, М. Рожкова, Ю. Трофімова, О. Чебикіна та ін.

Праці цих учених та методистів і багатьох інших лягли в основу нашого розуміння національно-патріотичного виховання та громадянської компетентності як взаємопов'язаних компонентів цілісного освітнього процесу, спрямованого на формування активної й відповідальної громадянської позиції кожної особистості.

Мета статті – розкрити роль освіти у формуванні національної свідомості здобувачів освіти у період військової агресії російської федерації.

Виклад матеріалу. Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне та громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, оскільки саме вони закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін. Збройна агресія росії проти України загострює актуальність виховання національно свідомих громадян, патріотів своєї Батьківщини, спадкоємців і продовжувачів національно-патріотичних традицій.

Нині перед нашою державою стоїть завдання щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння

становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Національно-патріотичне виховання – це вимога часу, тому його розвиток і вдосконалення є актуальним завданням для всіх учасників виховного простору закладу освіти. Заклад освіти як осередок національно-патріотичного виховання має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, гідності та відповідальності учнівської та студентської молоді, усвідомленню та визнанню ними демократичних принципів життя та пріоритетів прав людини.

Система виховання постійно відтворює і поглиблює емоційно-естетичний, художньо-творчий, модальний та інтелектуальний компоненти свідомості народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина, формування духовного потенціалу – найвищої цінності нації та держави. Як відомо, кожен народ має власну систему виховання, що історично сформувалася, яка дозволяє молодому поколінню духовно наслідувати національні традиції, зберігати їх, примножувати кращі національно-духовні, культурно-історичні надбання нації.

Патріотизм – це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Історичне джерело патріотизму – це формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою [1].

Вчені визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями розвитку відокремлених етносів [4]. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку

наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистості елементів Вітчизни. Патріотичне почуття, соціально-моральне у своїй основі, особистість набуває не лише шляхом біологічної спадковості, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова. Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Бути патріотом – означає духовно піднятися, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, яка дійсно й об'єктивно їй притаманна, приєднатись до неї розумом і почуттями. Водночас патріотизм передбачає відкриття в самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможність безкорисливо радіти її успіхам, удосконалення її, служіння їй, поєднання своєї долі з її долею.

Пріоритетними напрямками патріотичного виховання у педагогічній діяльності сучасного закладу освіти є: утвердження в свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей і переконань, поваги до культурного та історичного минулого України; формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідного краю, родини, народу, держави; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування кращих рис української ментальності – свободи, справедливості, доброзичливості, чесності, бережного ставлення до природи; формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації.

Головною метою національно-патріотичного виховання є виховання

самодостатнього громадянина-патріота України, який має гордість за матеріальні й духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання збереження її характерних особливостей, її культурного надбання, готовність захищати інтереси своєї громади і народу в цілому [1].

В основу системи патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника, розвитку суспільства й нації в цілому. Патріотичне виховання повинно формуватися на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності сім'ї, школи, середніх спеціальних та вищих закладів освіти. У процесі вивчення різних навчальних дисциплін у молодій людині формуються певні патріотичні погляди та переконання.

Виховання демократичного громадянства спрямовано на реалізацію освітніх заходів, що допомагають молоді брати активну участь у житті суспільства, формування активної громадянської позиції, виховання в душі взаємоповаги та розуміння.

Структура впливу національно-патріотичного виховання включає такі складові як: свідомість, почуття, толерантність, переконання, навички [3]. До основних компонентів національно-патріотичного виховання можемо віднести: соціальний, національний, культурно-історичний та військово-патріотичний [3].

Основними принципами національно-патріотичного виховання є: принцип національної спрямованості, самоактивності і саморегуляції, полікультурності, соціальної відповідності та ін.

Зміст патріотичного виховання молоді здійснюється за такими напрямками: громадянсько-патріотичне виховання; військово-патріотичне виховання; духовно-моральне виховання [2, с. 13].

Процес патріотичного виховання здійснюється в сім'ї, навчальній,

позакласній та позашкільній діяльності, дитячих і юнацьких об'єднаннях.

Серед методів та форм пріоритетна роль належить тим, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на постійний пошук істини, сприяють творчості, формуванню критичного мислення, ініціативності. До них належать: практичні (патріотичні акції, проєктна діяльність, флешмоби, акції пам'яті героїв, добродійна діяльність на підтримку воїнів); вербальні (бесіди, вікторини, поетичні калейдоскопи, інформаційні (дос'є, марафони, круглі столи, «уроки мужності»); ігрові (ділові, сюжетно-рольові, пізнавально-розвивальні, інтелектуальні); інформаційно-комунікативні (інтернет-конференції, презентації учнівських проєктів, онлайн-опитування, обговорення на форумах); наочні (виставки, тематичні стенди, шкільні газети, перегляд кінофільмів патріотичної тематики); рефлексивні (самопізнання, самооблізація, саморегуляція, самореалізація).

Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед методів і форм патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів належать: соціально-проєктна діяльність, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, створення проблемних ситуацій, ситуацій успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, прийняття рішень, демократичний діалог, педагогічне керівництво лідером і культивування його авторитету, використання засобів масової комунікації, методики колективних творчих справ, традицій, символіки, ритуалів, засобів народної педагогіки.

Результативність патріотичного виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми й методи виховної діяльності

стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління дітей, підлітків, юнацтва, молоді. Чим доросліші вихованці, тим більші їхні можливості до критично-творчого мислення, активності, творчості, самостійності, до усвідомлення власних світоглядних орієнтацій, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення.

Виховання патріотизму вимагає комплексної, системної і цілеспрямованої діяльності різних соціальних інститутів – сім'ї, закладу освіти, громадських організацій, органів державної влади. Дуже важлива також особиста участь молоді в житті закладу освіти і суспільства в цілому. Від того, якою буде ця участь, залежатиме соціально-економічний, духовний і культурний розвиток нашої держави.

Висновки. Становлення і розвиток незалежної України, формування нових соціально-політичних відносин можливе лише за умови усвідомлення молодим поколінням особистої відповідальності за долю своєї країни. Відтак, патріотичне виховання та розвиток громадянської компетентності молоді стає важливою складовою частиною процесу формування зрілої особистості – громадянина, справжнього спадкоємця і продовжувача національних традицій з активною громадянською позицією, адже патріотизм – одне з найголовніших людських почуттів, закріплених віками і тисячоліттями, що поєднує в собі любов до своєї Вітчизни, рідної землі, свого народу, своєї матері, бажання зберегти історично-культурну спадщину і готовність до їх захисту. В основі системи патріотичного виховання має бути національна ідея як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому.

Список використаних джерел

1. Антонченко О. Формування національно-патріотичних якостей учнів загальноосвітньої школи. URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/40663/.
2. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді:

навч.-метод. посіб. Київ, 2022. 460 с.

3. Деменко О. Героїко-патріотичне виховання учнівської молоді – шлях морально-духовного оновлення суспільства. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pfto_2015_40_57.pdf.

4. Чорна К. Патріотичне виховання школярів в умовах модернізаційних суспільних змін. URL: http://lib.iitta.gov.ua/2380/1/Chorna_2010.pdf